

1. *Apától nem származott, s anyától nem született.* Tündérmese, típuszáma: AaTh 408, típuscíme: „A nádlányok”. Gyűjteményünkben ennek a mesének ez a negyedik változata. Burus Péterné a szóbeliségből hallotta, más forrásból származik, mint Palkó Józsefné 14. (*Kakasdi népmesék* I. 124—136.), Fábíán Ágostonné 85. (*Bukovinai székely népmesék* I. 303—306.), vagy Erős Jákobné kötetünkben közölt 15. meséje. A Magyar Népmesekatalógus máig számontartott 43 változata között kettőt találtunk, amely menetében megegyezik mesénkkel: 1. az egyiket Kanizsai János mondta el Sutter Bélának szadunk elején a rábaközi Potyond községben (*Ethnographia* 1923. 33. évf. 77—79. „Leán, aki se apától, se anyától nem született”), 2. a másikat Szuromi Péterné Andrásfalvy Bertalannak 1955-ben a Szabolcs-Szatmár megyei Tyukodon. (Kézirat. EA 7118. 92—105. IX. C. n.). A három, a magyar nyelvterület más és más pontján gyűjtött közeleső változat mögött közös nyomtatott forrást kell feltételeznünk. Az Európa-szerte ismert, s különösen Kelet-Európában népszerű mesének már Honti 20, Berze Nagy pedig 23 változatát sorolja fel magyar népmese-katalógusában.

2. *Sámán király és Loráti.* Tündérmese, típuszáma: AaTh 432, típuscíme: „Sármány király” (A madár-szerető). A magyarban meglehetősen ritka, népkönyv eredetű tündérmese egy elhomályosult változata, összetétele MNK 327** — AaTh 432 — AaTh 425A. A mese — ismert meserészletekkel kiegészülve — alaposan megváltozott, mire Burus Péternéhez eljutott. Két magyar ponyva-változatát is ismerjük: 1. *Vártamulatság avagy Sármány Király és Florina kisasszony tündéries és ritka története.* Németből magyarra fordította Kónyi János Mars zászlója alatt vitézkedőknek egyik hű tagja. Nyomtatta Tichy Alajos Nagyváradon, 1861. és 2. *Sármán király és a csodaszép Florina tündéri szép története.* Írta: R. L. Bálint Lajos kiadása. Bp., 1907. Mindkét ponyvafüzet a Széchényi Könyvtár ponyvagyűjteményében található. Mind a 7 ismert magyar változat ennek a két ponyvafüzetnek több-kevesebb változást szenvedett származéka.

3. *A gazda embőr leánya.* Tündérmese; típusképlete: AaTh 707 — MNK 714* — AaTh 706. Három közismert és közkedvelt „asszonymeséből” csinált „új” mese, alighanem helyi forma, vagy a mesemondó egyéni kialakítása. Ezeket az egyéni kompozíciókat érdemes volna esetleg újra felvenni, hogy lássuk, állandósultak-e a mesemondó emlékezetében. A résztípusokat illetően az AaTh 707 típusra vonatkozóan ld. Fábíán Ágostonné 8. meséjét és a 2. kötet függelékében közölt kiegészítést és a 3. kötetben László Györgyné 3. meséjét; az MNK 714* típusra vonatkozóan a 3. kötetben Kovács Ráfi Péter 20. meséjét; az AaTh 706 mt.-al kapcsolatban kötetünkben Jakab Ferenc 1. meséjét és Fábíán Józsefné 5. meséjét, valamint a hozzájuk fűzött jegyzeteket.

4. *A két királyfi.* Tündérmese, helyesebben hősmese, típusképlete valahogy így fejezhető ki: AaTh 301 (300A, 302A*, MNK 302E*). Ez a mese is alighanem Burus Péterné egyéni alkotása, bár az AaTh 301 — AaTh 300A kompozíció a magyar anyagban előfordul másutt is. Figyelemre méltó Burus Péterné nagy mesetudása, jellegzetes bevezető formulája és egyéni meseszöveve. Mesénket vö. László Györgyné 12. meséjével.

5. *A szegényleánka.* Tündérmese, típuszáma: AaTh 480, típuscíme: „A dolgozó és a rest leány”. Egyike legnépszerűbb „asszonymeséinknek”, 56 változa-

tát tartjuk számon. A bukovinai székely mesemondók is több változatát elmondták. Fábián Ágostonnének a gyűjteményünkben közölt változata (34. meseje) részben olvasmányából (Grimm) részben a szóbeliségből származik. Ez a forma Nagy Istvánné hadikfalvi születésű mesemondó változatával vehető egybe, (Kelemen Zoltán 1964. 113—115.) mivel a dolgos leány mindkét változatban — mint a magyar változatok nagy részében — három lényvel (növényvel, állattal és tárggyal) tesz jót, szemben Burus Péterné, Gáspár S. Antalné és Benke Jánosné moldvai csángó mesemondó változatával, ahol a megsegített lények száma 7 — Benkénénél 5. (Ld. Bosnyák Sándor idézett gyűjteményét, valamint Hegedűs Lajos: *Moldvai csángó népmesék és beszélgetések*. Bp. 1952. 178—182.) Hadikfalván is legalább kétféle formában élt tehát ez a mese. A típus Honti németnyelvű magyar népmesekatalógusában 7, Berze Nagy *Magyar népmesetípusok* c. munkájában 12 változattal szerepel. A nemzetközi népmesekatalógus valamennyi európai néptől, sőt Ázsiából, Amerikából és Afrikából is említi változatokat.

6. *A fekete kiráj legkedvesebb lánya*. Egy novellameséből és két egymáshoz közelálló tündérmeséből megformált összetétel, típusképlete: AaTh 923 — AaTh 425C — AaTh 425A. A három mese összekombinálása logikus, mivel formai és tartalmi szempontból egyaránt közel állnak egymáshoz. A rész-típusok több változatban is előfordulnak gyűjteményünkben (ld. Fábián Ágostonné 71. és 92. meséjét, továbbá Györfi Ferenc 9., László Györgyné 5. és Fábián Ágoston 3., valamint Burus Péterné 2. meséjét). Az AaTh 923 „A só” mt. eddig csupán önállóan vagy az AaTh 510B mt. keretéként fordult elő nálunk, újabban elmondta azonban Berki János kétnyelvű cigány mesemondó Nógrádvarsányban az AaTh 425C „A szép leány és a szörny” mt. keretéként is Görög Veronikának. „A só” nem tartozik a gyakran feljegyzett mesék közé a magyarban, mindössze 9 változatát tartjuk számon. (Ld. MNK 4. 222—223.; egy változatát hallottam Kóka Rozáliától is.) A típus Európa szerte, sőt még Indiában is ismert, ez képezi Shakespeare „Lear király” c. drámájának az alapját is.

7. *Hófehérke*. Tündérmese, típuszáma: AaTh 709 típuscíme: „Hófehérke”. Ennek a magyarban 20 változattal képviselt „asszonymesének” bukovinai székely mesemondók eddig nem mondták el változatát. Burus Péternéé epizódról epizódra megfelel Grimm Hófehérkéjének (no 53.), mely 1864 óta magyarul több kiadásban megjelent: „*Hófehérke története*”. Igen szép és érdekes tündéres történet. Pest, 1864. Nyomtatta és kiadja: Bucsánszky Alajos, s lefordította Hófehérke történetet Benedek Elek és Rónay György is. A mesének több származéka ismeretes; elmondta pl. Kicska Andrásné Rozsályban (Szabolcs-Szatmár m.) Tóth Szőke Józsefné Kisbajomban (Somogy m.) és Kurcsi Minya Magyarón (Maros m. Románia). Benedek Elek Grimm-fordításai a magyar mesemondók és mesehallgatók körében különösen kedveltek. 1904-ben 3 kötete is megjelent: 1. *Grimm testvérek meséi*, 2. *Grimm testvérek válogatott meséi* és a két kötet egy kötetbe összekötve *Grimm összegyűjtött meséi* címmel. Az 1., 3. kötetekben — 1961-ig 6—6, ill. 7. kiadásban jelentek meg — közölt Hófehérkét illesztette be repertoárjába Kurcsi Minya (Faragó József: *Kurcsi Minya havasi mesemondó*. Bukarest, 1969. 25—28., 41.) és Burus Péterné is. A mesét mindketten joggal magyar, sőt székely népmeseként olvashatták vagy hallgathatták, mivel Benedek Elek nem csupán magyarra fordította a Grimm-meséket, hanem átültette őket a maga székely-magyar mesemondó nyelvére. Ennek köszönhető, hogy nemcsak a falusi olvasók, akik a

könyvek szerzőinek nem nagy jelentőséget tulajdonítanak, hanem a mesekutatásban járatlan városi olvasók is Jancsi és Juliska, Hamupipőke, Hófehérke meséjét és a többi Benedek Elek által kiválogatott és átdolgozott Grimm-mesét is magyar népmesének tartják.

8. *Jankó*. Egy hősmese és egy tréfás mese kombinációja, típusképlete AaTh 650A — AaTh 1000. A két mese egyé formálása mind a nemzetközi, mind a magyar meseanyagban gyakori. A nemzetközi mesekatalógus „Erős János” meséjét (AaTh 650A) egyetlen kompozícióként, „János szolga” meséjét (AaTh 1000) epizódokra tagolva tartja számon, pedig mindkét mese — a magyarban legalább is — különböző tragikomikus epizódok meglehetősen esetleges egymásutánja. Burus Péterné meséje ezúttal „Erős János” meséjéből a következő epizódokat tartalmazza: a hős nagy étvágya, a malomkő kalap, örletés az ördögök malmában, az ördög ujjá mint tengelyvégszeg, és a hős annyi szalmát (másutt gabonát) vihet el, amennyit elbir. „János szolga” meséjéből a keret-epizód (Aki előbb megharagszik, annak szíjat hasítanak a hátából) hiányzik, elmondta viszont a mesemondó „A gazda vagyonának elkótyavetyélése” (AaTh 1002), „A szolga a zsákban” (AaTh 1132) és „A gazda feleségének vízbedobása” (AaTh 1120) epizódokat olyan sorrendben, ahogyan a gyűjtés alkalmával éppen eszébe jutott. A szolga románul elmondott szavai a zsákban — „Szusz pólintye, szusz! (Sus párinte, sus!=Feljebb, tisztelendő úr, feljebb!) itt is elhangzanak (ld. Fábián Ágostonné 16. meséje) Fábiánné és Burusné meséje ettől eltekintve csak nagy vonásokban hasonlít egymáshoz, Derék Károly idevonható 5. meséje pedig éppenséggel eltér. Mindkét mese külön-külön, de egy mesévé ötvözve is igen népszerű a Székelyföldön — különösen „Erős János” v. „Kilenc” meséje kedvelt —, utóbbit elmondta egy dévai székely mesemondó is Kolumbán Samunak (*Régi magyar népmesék Berze Nagy János hagyatékából*. Pécs, 1960. 49—56. „Arvánzületett”) és Palkó Józsefné is Dégh Lindának (*Kakasdi népmesék* I. 25. Kilenc, 26. Erős János), ezek a változatok azonban mind egymástól, mind Burus Péterné meséjétől nagyon különböznek. Csupán annyit állapíthatunk meg tehát, hogy ezt a mesét is kedvelik a bukovinai székelyek.

9. *Hamupipőke*. Tündérmese, típuszáma: AaTh 510B, típuscíme: „Hamupipőke”. A napjainkig 41 változatban számontartott közismert mese egyik jellegzetes redakciójának egy változatát mondta el Burus Péterné, amely szórványosan az egész magyar nyelvterületen előfordul. Ilyenkor közelebbi-távolabbi olvasmányforrást szoktunk feltételezni egy-egy jellegzetes meseforma mögött, ez azonban mesénk esetében eddig nem került elő, s az ismert bukovinai székely változatok Fábián Ágoston andrásfalvi (5. mese) és Gáspár S. Antalné istenségi mesemondó előadásában több egyezést, de elég határozott eltéréseket is mutatnak. A mese egységes bukovinai székely formájáról tehát nem beszélhetünk, csak több szóbeli s esetleg irodalmi forrásról. Ezt a mesét is az asszonymesék közé szoktuk sorolni, mivel elmondói jórészt nők, akik mély beleéléssel mondják el a fiatal árva leány sanyarú, de végül is jóra forduló sorsát. A nemzetközi népmesekatalógus és a mesetípusról készült monográfiák a mesének az egész föld kerekiségén való elterjedéséről és az iránta való nagy szakmai érdeklődésről tanúskodnak.

10. *Egy királylegén*. Hősmese, típuszáma: AaTh 300, típuscíme: „A sárkányölő vitéz”. A hagyományörző faluban a hősmeséket férfiak mondták volt el férfitársaságban, a mesemondó hagyomány elhalványulásával a mesemondó férfiak szerepét és mesetudását mindinkább az asszonyok veszik át. Burus

Péternének, akiknek a meseszerkesztés nem erős oldala, ez az egyik legjobban, legszebben megszerkesztett, elmondott meséje. „A sárkányölő vitéz”-típusnak ez a hetedik változata gyűjteményünkben. Fábián Ágostonné (18., 66. mese), Fábián Ágoston (1. mese) és László Györgyné (1. és 14. mese) mind egy-egy mesekompozícióba illesztik bele, Kovács Ráfi Péter pedig egy mondaszerű változat formájában mondja el, Burus Péterné az egyetlen, aki a mesét önálló formájában teljes szépségében kibontja. A mese az egész magyar nyelvterületről 81 változatban ismert, ezek közül azonban csak 16 a Burusnéhoz hasonló önálló teljes változat. A mesét egész Európában, Amerikában, Indiában és Afrika egy részében is feljegyezték.

11. *Cěr Cěraska*. „Az őztestvér’ meséjének (AaTh 450) kötetünkben és gyűjteményünkben a negyedik változata, melyet a jeles mesemondó részben a szájhagyomány, részben Benedek Elek „Szép Cerceruska” c. meséje (MMMV I/1. 28—34.) nyomán mond el, mely már korábban is megjelent a *Székely mesemondó* c. kötetében (37—43.) s saját v. Kolumbán Samu székelyföldi gyűjtéséből való. Burus Péternét különösen a mese kedves stílusa és versbetétei ragadták meg. A szájhagyományból való a mese bevezető epizódja és az a motívum, hogy a szép Cerceruska öccse változik őzzé, nem pedig a húga, mint Benedek Elek meséjében és annak egy távoli származékában. A mesével kapcsolatban ld. még Szentés Mátyásné 6., Fábián Józsefné 2. és Juhász Barabásné 2. meséjét és azok jegyzeteit. A legutóbbi mese hősnőjének a neve — mint ott a jegyzetekben is említettük (Szép Ter Terka) — szintén összefüggésbe hozható a szép Cerceruska sajátos, költői nevével.

12. *A boszorkán*. Tündérmese, típuszáma: AaTh 313C, típuscíme: „Rózsa és Ibolya” (Rózsa elfelejti Ibolyát). Fábián Ágostonné kedvelt meséjének egy újabb változata, melyet ő annyi féle formában elmondott (ld. a 2. kötetben 91. és 132. valamint 127., és 165. és sorszám nélküli meséjét a függelékben, ld. továbbá Mátyás Rózsika 5. és Fábián Ágoston 3. meséjét és azok jegyzeteit). A típus, mely a magyarban Arany János versbe szedett nagyszalon-tai változata után kapta a nevét, nálunk szintén asszonymese. Népszerűségét fálto tulajdonságokkal rendelkező talpraesett leány hősnének köszönheti, aki szerelméért apját, anyját megtagadja, sőt meg is öli — Burus Péternénél igen ötletesen csak nevelőszülőkről van szó —, szerelme, anyja átka következtében mégis elfelejti, de a műfaj törvényeinek megfelelően végül egymáséi lesznek. Az utolsó átváltozási jelenet eltér a szokottól: a királyleány, aki korábban ló volt, itt tó és kacsa lesz, a királyfi pedig egy sípval körüljárja a tavat. A mese mögött egyéb a magyarban szokatlan részletek miatt is román szóbeli forrást is sejtünk székely szóbeli és nyomtatott források mellett.

13. *A bim-bam ajtócska és a huszonnégy rabló*. Tündérmese, típuszáma: AaTh 676, típuscíme: „Szezám, nyílj ki!” Az „Ezeregy éjszakának” ez a meséje igen kedvelt nálunk, véletlen lehet, hogy a bukovinai székely mesemondóknak eddig nem jutott eszükbe. Elterjesztéséhez a három ponyvafüzet és Benedek Elek válogatása és fordítása az „Ezeregy éjszakából” is hozzájárult (*Az Ezeregyéjszaka meséi*. Ford. B. E. és Honti Rezső. 4. kiad. Bp. 1958.).

A szóbeliségben a szereplők arab neve feledésbe merült és a színhely is a falu környéki erdőségbe tevődött át. A mese még tündéries jellegét is elvesztette, inkább a novellamesék közé kívánczó rablótörténetté alakult át. 14 magyar változatát ismerjük, ennél azonban jóval szélesebb körben ismert. Az eredeti mese folytatása és befejezése („Ali Baba és a negyven rabló”: AaTh 954) nem

Burus Péterné változatából hiányzik egyedül. A mese egész Európában elterjedt, de ismert Kisázsiaiban és Afrikában is.

14. *Zozimásné*. Boszorkánytörténetek. A mesemondó 3 hiedelemmondát mond el. A „Megpatkolt boszorkány” történetét Berze Nagy BN 335** típuszámon 5 változattal besorolta mesekatalógusába (*Magyar népmesetípusok* I. 453—455.). Bihari Anna *Magyar Hiedelemmonda Katalógusába* az I. történet motívumai és azok változatai a következő számokon található: MHK L/1. IX. 1. (A boszorkány fehér ló alakjában ijesztget. Megpatkolják. Másnap kezén, lábán rajta a patkó). A lovak sörényének befonása úgy, hogy reggelig sem lehet kibontani, szintén az „Állatok megrontása” kategóriába tartozik, az MHK-ban azonban nem találtam. — A második történetnek, mely a hadikfalvi Kovács Jánosné boszorkány voltát bizonyítja, (a kútágas, itt kapusas megfajése) az V* 2/G csoportban sorolja fel az MHK változatait, a boszorkány megidézésének azt a módját, hogy a tehén ürülékét kell verni, a katalógus nem említi, de talán az L/1. VII.* 3 csoportban található ehhez hasonló változat. A két fiatal lány (asszony) hiábavaló megkenekedése a boszorkányszírral (repülő zsírral), mégsem tudtak kirepülni a kulcslyukon, mert nem tudták az ide tartozó varázsigét, valóban megtörtént tréfiás eset, amellyel a mesemondó talán az előbbi mesében bekövetkezett tragédiát igyekszik magyarázni, hihetővé tenni: ott a gazdag testvért megölik, mert a varázsigét elfelejtette, s emiatt nem tudott kijutni a rablók barlangjából.

15. *Jancsika és Juliska*. Tündérmese, gyermekmese, típuszáma: AaTh 327A, típuscíme: „Jancsi és Juliska”. Az egész magyar nyelvterületen 22 változatban ismert. Elterjedésében különösen nagy szerepe van a Grimm-gyűjtemény 15. meséjének, mely Benedek Elek fordításában-átdolgozásában (*Grimm testvérek meséi* Bp. 1904. 82—94.), de ponyván és kalendáriumban mások fordításában is része volt a mese népszerűségének. Létezik emellett a mesének egy „magyar” formája is, mely azonban napjainkban a Grimm-mese nagy hatása következtében már nemigen rekonstruálható. Ehhez tartozónak tűnik a mese bevezető epizódja, mely a Grimm-féle változathoz hiányzik, a magyar változatok nagy részében, így a Burus Péternéében is megvan, mintegy nyomós indokul az erdőben hagyás ma már mesésnek érzett, de egykor nagyon is reális epizódjának.

16. *Kukorica János*. Petőfi Sándor „János vitéz”-e bámulatos pontossággal és részletességgel hallás után elmondva. A történet itt-ott meseelemeket is tartalmaz.

17. *A fésűs galamb*. Tündérmese, típuszáma: AaTh 405. A típusnak a magyarban Burus Péterné meséje alapján „A fésűs galamb” típuscímet adtuk, mivel nálunk ez az első ismert változata. A nemzetközi népmesekatalógus finn, svéd, ír, német, horvát, lengyel, orosz és észak-amerikai francia változatokról tud. A bukovinai székelyekhez talán ukrán közvetítéssel juthatott el.

18. *Terülj — terülj abroszkám!* AaTh 563. A bukovinai székelyek között is népszerű mese egyénien megformált változata. A mesével kapcsolatban ld. Erős Jákobné 10. meséjének a jegyzeteit.